

ІМІТАЦІЯ КОРОННИХ ШОСТАКІВ ЯНА II КАЗИМИРА З ДАТОЮ «1660»

В статті подано опис імітації польсько-литовської монети номіналом в шість грошів, яку розглянуто в фокусі проблеми карбування власної монети українськими гетьманами в другій половині XVII століття. Проаналізовано можливість використання цієї монети в якості прототипу для власного монетного карбування на Запоріжжі, що вже більше століття є актуальним напрямком досліджень в українській нумізматиці.

Ключові слова: шостак, імітація, грошовий обіг, монети українських гетьманів, технології карбування

В статті розглядаються імітації коронних шостаків Яна II Казимира (1648–1668 рр.) з датою «1660». Територіально дослідження обмежено землями історичного Поділля, де польсько-литовські шостаки відігравали значущу роль в товарно-грошовому обігу.

Тема фальшивих монет доби Феодалізму є надзвичайно актуальною на сучасному етапі розвитку нумізматики в Україні. Дана тема відповідає основному напрямку нумізматики пошуків сучасних вчених та дослідників, що виражається у пошуку центрів карбування монет на історичних українських землях. До цього відноситься питання карбування власної монети Богданом Хмельницьким (1648–1657), а також випуск імітацій монет Речі Посполитої наступними гетьманами, Іваном Виговським (1657–1659) та Петром Дорошенком (1665–1676).

В українській нумізматиці окремі питання щодо фальшивих монет досліджувались у статтях М. Ф. Котляра¹, Р. М. Якушевої-Омелянчик², В. Шлапінського та Р. М. Шуста³, А. С. Бойко-Гагаріна⁴, В. М. Орлика⁵, В. М. Шалобудова⁶, С. І. Климовського⁷, З. О. Зразюк⁸, Г. А. Козубовського⁹ та іншими. Перша спроба каталогізації фальшивих монет також була здійснена в каталозі В. Нечитайла¹⁰.

Метою статті є спроба визначити та встановити більш конкретно прототип монет, які були використані для виготовлення козацькими гетьманами власної монети. В статті наводиться припущення щодо конкретного типу монет Речі Посполитої, що були найбільш імовірно задіяні для власної монетної емісії.

У грошовому обігу другої половини XVII ст., на території Центральної та Східної Європи переважали монети Речі Посполитої, Бранденбургу-Пруссії, Швеції, Священної Римської Імперії, Угорщини, Московського царства та інших країн¹¹. В даному регіоні шостаки відігравали роль основної грошової одиниці в середніх та дрібних товарно-грошових розрахунках, наряду із трояками, півтораками (чехами), грошами та солідами. У великих грошових розрахунках переважають орти (¼ фракція талера), європейські пів-талери і талери, а також дукати.

Висока популярність шостаків на грошовому ринку призвела до появи їх фальсифікатів. Відомі як кустарні підробки (здебільшого тільки покрите сріблом мідне ядро), так і імітації високого рівня з заниженою пробою срібла.

Ми вважаємо, що описувана в роботі монета є імітацією шостака Речі Посполитої, виконана імовірно, представниками магнатської шляхти. Дана імітація відноситься до підпільних, на відміну від державних імітацій, що вводили до локального грошового обігу монету номіналом шість грошів у Бранденбурзі-Пруссії¹² та Курляндії¹³. Різниця між приватними та державними імітаціями є в наявності права монетної регалії емітента. В емітента даного шостака права монетної регалії імовірноше за все, не було.

Отже, проведемо візуальний аналіз даного шостака, датованого 1660 роком, зображений на рис. 1.

На аверсі імітації зображений портрет короля в короні та легенда по колу з гербом підскарбія Яна Красинського – «Сліповорон». На реверсі по колу легенда та зображені герби: «Орел» (Королівства польського), вершник «Погоня» (Великого князівства Литовського), а також шведської та польської королівської династії Ваза – «Сніп». Над гербами зазначений номінал монети – римським «VI», вище зображена корона. Герб «Сніп династії Вазів» розділяють ініціали орендатора краківського монетного двору – «TLB», Тіта Лівія Боратіні.

Av.: IOAN·CASIM·DG·REX·POL·&·SVE

Rv.: GROS·ARGE·SEX·REG·POL·1660

що в перекладі означає:

Av.: Ян Казимир Божою милістю король польський та шведський

Rv.: Гріш срібний шестерний королівства Польського

Відмінностями від оригіналу є простіше стилістичне виконання гербів і портрету, літер монетної легенди. Особливою відміною є виконання гербового щиту із зображенням всередині «Погоні» із більш загостреним низом, ніж щит гербу королівства Польського. Важливим моментом, що свідчить про високу якість підробки та досвідченість її виконавця є відсутність помилок в легенді.

Цікавою особливістю даної імітації шостака є виготовлення його із дотриманням технології карбування, що використовувалась у Речі Посполитій в XVII столітті, а саме: вирубування металевого кружку із листу металу, карбування монети парюю штемпелів, виконаних за допомогою пунсонів.

Вага розглядуваного екземпляру складає 2,94 грами. Вага оригіналу приблизно 3,4–3,5 грамів. Проведення аналізу проби та складу сплаву металу на даному етапі дослідження немає можливості зробити. Але виходячи із метричних характеристик ми вже можемо зафіксувати заниження ваги приблизно на 0,5 грам.

Карбування фальсифікату високої якості та рівня художнього виконання зумовлена різницею між номінальною та фактичною вартістю металу в монеті. Слід зазначити, що даний екземпляр навіть при повній відповідності монетній стопі, тобто пробі металу та вазі монети, все рівно був би незаконним по причині відсутності права монетної регалії її виробника. Однак, навіть за таких умов був би вигідним емітенту, адже переведення металу форму монети при карбуванні несе вигоду ~ 15%. При детальному дослідженні були виявлені ще 2 підробки, абсолютно аналогічних описаній вище.

На рис. 2 зображений шостака, що був проданий на 39-му аукціоні WCN¹⁴ (Польща), що відбувся 29.11.2008 року, а на рис. 3 – шостака, проданий 25.04.13 року на аукціоні Allegro¹⁵ (Польща). Порівнюючи усі три екземпляри, можна казати, що вони виконані одним й тим самим штемпелем та належать до продукції однієї монетарні.

Одним з головних питань щодо розглядуваного фальсифікату, особливо враховуючи ще два абсолютно ідентичних екземпляри, є визначення приналежності даних монет до території їх карбування та власника даної монетарні.

Розглядуваний в статті екземпляр (рис. 1) був знайдений в районі с. Громи, Уманського району, Черкаської області. Слід зазначити, що шостаки Яна Казимира були досить широко відомі на Черкащині, про що свідчать знайдені в регіоні монетні скарби¹⁶. Місце знахідки двох інших екземплярів (рис. 2–3) ідентифікувати не вдалось.

В сучасній нумізматичній бібліографії існує припущення, що у містечку Лисянка, Черкаської області під керівництвом гетьмана Петра Дорошенка могло бути організоване карбування підробок монет Яна Казимира. Весною 1674 року московські стрільці та козаки І. Самойловича вилучили в Лисянці штемпелі для виготовлення солідів, півтораків та шостаків. Янко Грановський, що за припущенням був монетарем у Лисянці на допиті зізнався, що «... *наперед де сего чехи он дельвал на польського короля Яна во Львовє , а после того делал на Дорошенка в Лысянке а печать была на тех чехах на имя бывшего Яна ж короля и заводы у него и всякие снасти были в Лысенке...*»¹⁷. Також він заявив, що сам штемпелі робити не вмів, тому вважається, що він їх викрав на одній з монетарень, де працював, можливо на краківській.

Цікаво, що сучасне с. Громи знаходиться на відстані 109 км від міста Лисянка Черкаської області, що дає змогу висунути припущення, що даний тип імітації шостака є якраз роботою Лисянської монетарні, організатором якої був Петро Дорошенко. Щодо продажу двох інших екземплярів у Польщі. Не виключено, що вони також були знайдені на Україні і продані в подальшому зарубіжним аукціонерам. Проте, якщо вони і знайдені поза межами Поділля, це можна пояснити легкістю товарного обміну імітації за рахунок високої якості виконання. Виконання монети в сріблі ускладнювало виявлення монети із заниженою якістю, що розширювало ареал обігу імітації шостака до всієї Центральної та Східної Європи.

Отже, даний тип імітації Яна II Казимира із датою 1660 року краківського монетного двору цікавий у фокусі питання карбування монет українськими гетьманами. Але для уточнення висунутого припущення треба розширювати базу даних топографії знахідок подібних імітації, проводити пошук більшої кількості нових одноштемпельних зразків імітації. Справдження теорії про карбування українськими гетьманами імітації польсько-литовських монет можливе за рахунок глибокого аналізу локальних імітації, знайдених на українських землях. Якщо справді

відбувалось карбування імітативної монети на таємних гетьманських монетарнях, це за нашим переконанням, мало мати наступні риси:

- наближена до коронних монет якість продукції
- високий художній рівень виконання, точне копіювання оригінального зразка
- масовість емісії
- розповсюдженість монети в першу чергу на Поділлі
- виявлення групи імітацій в тезавраціях і одиничних знахідках¹⁸.

В складних політичних та економічних умовах, в яких опинились українські землі в другій половині XVII століття, карбування власної монети було неможливим. Необхідність подолання нестачі грошової маси була досить гострою, що могло бути частково вирішено за рахунок карбування монет, та але якщо впровадження власної монети не було досягнуто, імовірність карбування імітації найбільш розповсюджених на українських землях є досить високою. Нумізматична думка сучасників здебільшого спрямована на пошук «гетьманських» монет серед приватних кустарних фальсифікатів, що на нашу думку є досить хибним. Аналіз знахідок кустарних підробок не дає на даний час можливості виокремити максимально схожі локальні групи для впевненого віднесення їх до приналежності гетьманам. За нашим переконанням, монети, карбовані українськими гетьманами у XVII столітті слід шукати серед високоякісних імітацій польсько-литовських монет, подібних до описаного вище шостака із датою 1660.

Рисунок 1. Імітація шостака 1660 року із зібрання автора.

Рисунок 2. Імітація шостака 1660 року, продана на аукціоні WCN.

Рисунок 3. Імітація шостака 1660 року, продана на аукціоні Allegro.pl.

- ¹ Котляр М.Ф. Гісцова Л. З. Фальшивомонетники в Полтавському полку на початку XVIII століття // Український історичний журнал. – № 6. – К., 1970. – С. 105–109.
- ² Яушева-Омельянчик Р. М. Лисянський скарб монет (знахідка 1960 р.) // Тези доповідей наукової конференції Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України. – Грудень 1994. – К., 1996. – С. 12–15.
- ³ Шуст Р., Шапінський В. Карбування та розповсюдження фальшивої монети на території Руського воєводства в XV–XVII ст. // Вісник Львівського університету. – Середньовічна історія. – Вип. 37/1. – Львів, 2002.
- ⁴ Бойко-Гагарин А. С. Фальшивые монеты в денежном обращении южных земель ВКЛ во время правления князя Витовта Кейстутовича и технологии их производства // Тезисы докладов Междунар. конф. Нумизматические коллекции: наследие исторической Литвы и связанных с ней стран – открытия и просвещения науки. – Вильнюс, 2012. – 223 с.
- ⁵ Orlyk V. M. False coins of the Teutonic Order state in Prussia in the currency of South-Rus lands of the Lithuanian grand duchy // Studia i materialy konferencji Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. – Augustow-Warszawa, 2012. – S. 112–115
- ⁶ Шалобудов В. М. Скарб фальшивих польських монет XVII ст. з с. Сокилка на Полтавщині // Археологічний літопис Лівобережної України. – № 1 (25). – 2009.
- ⁷ Климовский С. И. Лужение копеек в Киеве XVII в. // Монета. – Вып. 7. – К 80-летию Василия Васильевича Узденикова. – Вологда, 2000. – С. 33–42.
- ⁸ Зразюк З. А. Монеты-подделки из клада, найденного в 2000 году в с. Лелюховка Новосанжарского района Полтавской области // Тезисы докладов и сообщений XIV Всероссийская нумизматическая конференция. – СПб., 2007. – С. 124–125.
- ⁹ Козубовський Г. А. Про наслідування золотоординським монетам на Україні // XII сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2008.
- ¹⁰ Нечитайло В. В. Каталог монет України періоду козаччини XV–XVIII ст. – К., 2011. – 60 с.
- ¹¹ Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – К., – 1981. – 340 с.
- ¹² Krause L. Standard catalog of world coins 1601–1700 / L. Krause. – 2nd ed. – P. 308.
- ¹³ Kopicki E. Ilustrowany skorowidz pieniedzy polskich i z Polska zwiazanych. – Warszawa, 1995. – № 4071–4073.
- ¹⁴ Аукціон антикваріату «Варшавський центр нумізматичний». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wcp.pl>
- ¹⁵ Інтернет-аукціон антикваріату «Аллегро». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.allegro.pl>
- ¹⁶ Шостопал А. В. Скарби Черкащини. – Черкаси, 2007. – 118 с.
- ¹⁷ Деммени М. Г. К вопросу о чеканке севских чехов // Записки нумизматического отделения Императорского русского археологического общества. – СПб., 1909. – Т. 1. – Вып. II–III. – С. 97–147.
- ¹⁸ Бойко-Гагарин А. С. Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. – К., – 2017. 560 с.

В статтє подано описанє имитации польско-литовской монеты номиналом в шесть грошей, которая рассмотрена в фокусе проблемы чеканки собственной монеты украинскими гетманами во второй половине XVII века. Проанализирована возможность использования этой монеты в качестве прототипа для собственной монетной чеканки в Запорожье, что уже более века является актуальным направлением исследования в украинской нумизматике.

Ключевые слова: шестак, имитация, денежное обращение, монеты украинских гетманов, технологии производства.

In this article is given a description of the imitation of the Polish-Lithuanian six-groat in the focus of the problem of the Ukrainian Hetman's own coin minting in the 2nd half of the XVII century. Also we have analyzed the possibility of the use of this coin as the prototype of the coin mint iz Zaporizhzhia that is actual in the Ukrainian numismatics almost more than a century.

Keywords: six-groat, imitation, money circulation, Ukrainian Hetman's coins, mint technologies.